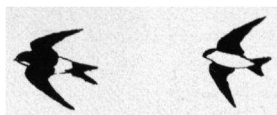

Een en ander over de Huiszwaluwen in hun winterkwartieren en enige aspecten over hun gedrag

Pierre Maréchal

Inleiding

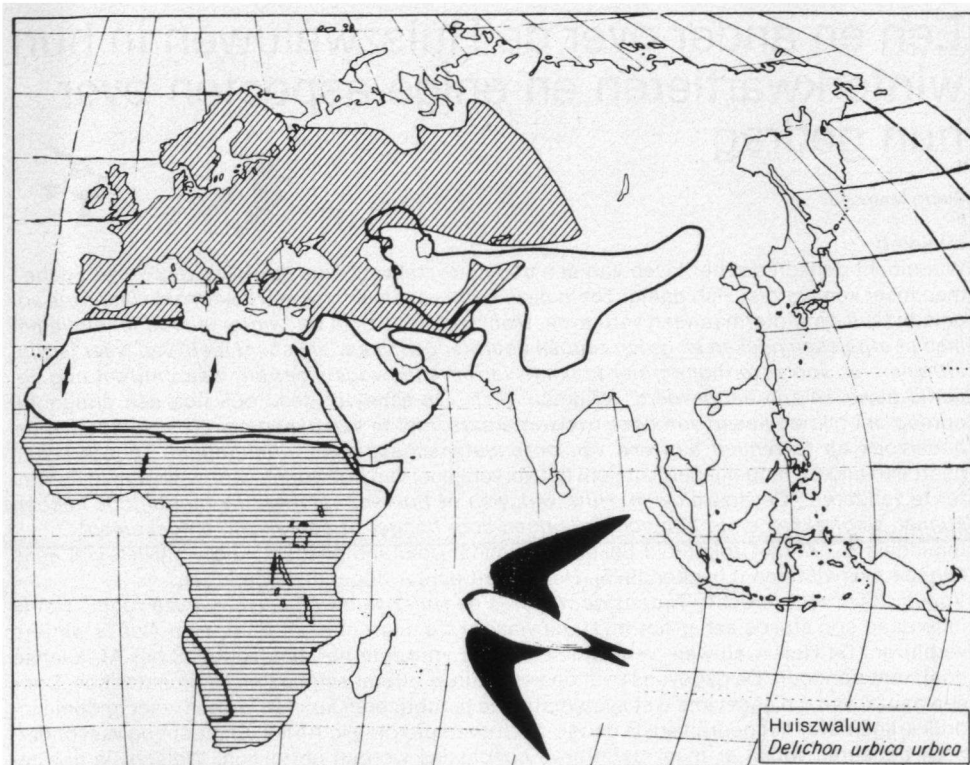
Wie mocht denken dat het leven van een populaire trekvogel als de Huiszwaluw geen geheimen meer kent vergist zich danig. Tot in deze eeuw wist men niet met zekerheid waar deze vogels tijdens de wintermaanden verbleven. Men dacht dat zij in de *'winter in modder, holle bomen of afgelegen hoeken en gaten zouden doorbrengen, maar er schijnt niets van waar te zijn, althans niet, voorzover het de hier te lande vertoevende vogels betreft, waaromtrent nog generlei bewijzen zijn aangevoerd'* (Wigman 1917). De schrijver deed ook nog een dringende oproep om bij het vinden van deze overwintelaars *'niet te verzuimen om die schijndoden ter onderzoek op te zenden aan een van onze wetenschappelijke inrichtingen'*. Thijsse (1938) geeft een andere mogelijkheid aan om het verschijnsel van het vinden van zwaluwen in de winter te verklaren: *'Oeverzwaluwen, Huiszwaluwen of Boerenzwaluwen die niet bijtijds hebben kunnen wegtrekken en in hun schuilplaatsen door honger of gebrek zijn omgekomen'*.

Inmiddels is het met zekerheid bekend dat onder omstandigheden Huiszwaluwen wel eens kunnen overwinteren (Lüscher 1975). Het betreft echter hoge uitzonderingen!

Vooüs (1960) zegt terecht: *'Tijdens de winter is de Huiszwaluw een mysterieuze vogel'*. Het is inderdaad nog steeds een groot mysterie waar al die migranten uit Europa en Azië 's winters verblijven. De Huiszwaluwen 'verdwijnen' in feite vrijwel in het niet, zodra zij het Afrikaanse continent aandoen. De gegevens over de soort zijn er uiterst schaars en fragmentarisch. Door een aantal van die gegevens wat systematische te rubriceren kunnen wij een, zeer, globale indruk krijgen over het gedrag en de geografische verspreiding in Afrika. Er moet nog veel onderzoek gebeuren willen er meer definitieve conclusies worden getrokken. Wellicht is het geconstateerde gebrek aan informatie in dit artikel een stimulans om, als de mogelijkheden zich voordoen, waarnemingen te doen of reeds gedane waarnemingen openbaar te maken (figuur 1).

Vroeger dacht men dat de Huiszwaluw de winter in de modder, holle bomen of in afgelegen hoeken en gaten doorbracht.
Foto: E. van het Kaar.

Figuur 1. Het verspreidingsgebied van de Huiswaluw (naar Curry-Lindahl 1981). Schuine arcering betreft het broedgebied en de horizontale arcering betreft het overwinteringsgebied.

De trek naar en van Afrika

Uit de schaarse gegevens die tot beschikking staan en die grotendeels afkomstig zijn van ringgegevens, mag, voorzichtig, worden gesteld dat de Nederlandse broedvogels tijdens de herfsttrek een zuidoostelijke richting aanhouden wanneer zij naar Afrika trekken (Speek & Speek 1984). Eurazische en Noord-Afrikaanse populaties overwinteren in tropisch en Zuid-Afrika tot aan de Kaapprovincie (Curry-Lindahl 1981). De belangrijkste overwinteringsgebieden zijn slechts vaag bekend.

Israël

Prof. H. Mendelssohn (Universiteit Tel Aviv, schriftelijke mededeling 1985), veronderstelt dat het aantal doortrekkers in Israël relatief stabiel zou kunnen zijn. Tijdens de doortrek houden de Huiswaluwen zich graag op bij visvijvers. Daar jagen zij vooral op muggen (*Chironomus spec.*). Het is hem niet bekend wat deze vogels in de woestijn van Judea en in de omgeving van Jeruzalem als voedsel gebruiken.

Egypte

Volgens schriftelijke mededeling van Wim

Mullié (1986) is de Huiswaluw in Egypte een algemene doortrekker. Met name in het voorjaar. De belangrijkste periode loopt van midden maart tot midden mei. Mullié neemt aan dat de schaarse winterwaarnemingen in feite eigenlijk vroege doortrekkers zijn. In het najaar is er in Egypte minder doortrek. De piek valt tussen midden september en midden oktober.

Noord-Afrika algemeen

De Huiswaluw broedt in Noord-Afrika van Algerije tot Libië (Curry-Lindahl 1981) in de periode van maart tot juni. Er wordt verondersteld dat deze broedvogels te zamen met uit Europa afkomstige doortrekkers naar de overwinteringsgebieden trekken.

Het gegeven dat de soort broedvogel is in Algerije tot Libië geeft in samenhang met gegevens uit Israël stof voor discussie omtrent de status in Egypte. In Israël broedt de Huiswaluw in kleine aantallen op de Golan-hoogte ten zuiden van de berg Hermon. Sinds enkele jaren broedt een klein aantal op de rotsen in de woestijn van Judea. Een kolonie van 40-50 paren heeft zich een nestplaats gekozen aan een nieuw gebouw hospitaal bij Jeruzalem (schriftelijke mededeling H. Mendelssohn

1985). Wij mogen veronderstellen dat de Huiszwaluw ook in Egypte pogingen zal ondernemen om tot broeden te komen. Ook wat Marokko betreft zou nader onderzoek het een en ander aan het licht kunnen brengen. De soort is in Portugal en Spanje een algemene broedvogel. Het is mede daarom onduidelijk wat de limiterende factor voor de broedvogelstatus in Marokko zou moeten zijn. In de wintermaanden zijn aan de westkust van Marokko Huiszwaluwen waargenomen (Zink 1975).

Op Malta is de status van de Huiszwaluw doortrekker (schriftelijke mededeling Joe Sultana 1985, The Ornithological Society). De soort is er onlangs broedend tegen een rotswand aangetroffen (Sultana & Gauci 1981-1983).

Voor de uitwerking van de verder ter beschikking staande informatie is gekozen voor de splitsing van Afrika in een noordwestelijk deel vanaf het midden en een noordoostelijk deel vanaf het midden. Dit gebeurt voornamelijk voor de leesbaarheid van de verwerkte gegevens uit dit immens grote gebied.

Noordwest-Afrika tot Centraal-Afrika

Andere dan de reeds genoemde landen
Canarische eilanden & Kaap Verdische eilanden en Madeira

Volgens Curry-Lindahl (1981) zijn op deze eilanden trekkende Huiszwaluwen gesigneerd. Volgens Zink (1975) geldt dat ook voor Madeira.

Mauretanië

In Mauretanië is de soort trekvogel (Curry-Lindahl 1981). Over de aantallen is weinig bekend.

Senegal

G.J. Morel (schriftelijke mededeling 1985, Station d'Ecologie de Richard Toll), meldt dat de Huiszwaluw in Senegal geen overwinteraar is en er tijdens de trek niet in grote aantallen wordt waargenomen. Er zijn voorjaarsmeldingen vanaf 22 april (Zink 1975). Een gevangen Huiszwaluw (8 juli) had volle-

dig ontwikkelde testes (Moreau 1972).

Togo

Hoewel de Huiszwaluw er sporadisch wordt gezien, bleken tijdens een grote bosbrand op 27 december en 1 januari grote aantallen Huiszwaluwen op het vuur af te komen. Hun aantallen overtroffen de aantallen van andere aanwezige zwaluwen (Zink 1975).

Nigeria

In Nigeria is de zwaluw trekvogel (Curry-Lindahl 1981). Over de aantallen is weinig bekend.

Op grond van de zeer schaarse gegevens zou wellicht voorzichtig verondersteld kunnen worden dat ten minste een deel van dit grote gebied voor Huiszwaluwen tijdens de doortrek van geringer betekenis is dan het noordoostelijke deel van Noord-Afrika. Maar, zoals gezegd, de waarnemingen zijn bijzonder schaars. Dit heeft zeker ook te maken met de aard van het terrein, het geringe aantal vogelwaarnemers en wellicht met het trekgedrag van de soort.

Noord oost-Afrika tot Centraal-Afrika

Andere landen dan Egypte

Tsjaad

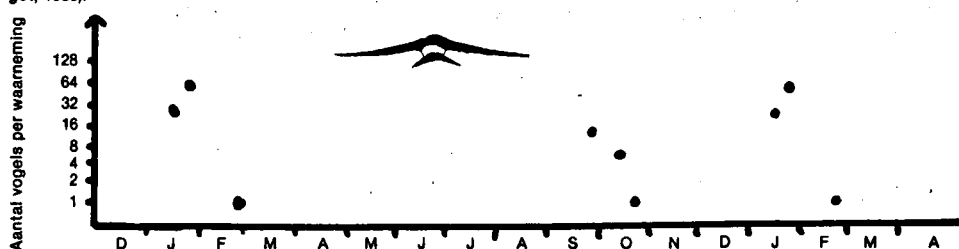
In West-Tsjaad zijn trekkende Huiszwaluwen waargenomen (Salvan 1969). Daarbij is gemeld dat het snelle trekkers zijn waardoor de waarnemingskans wordt beïnvloed.

Ethiopië

De waarnemingen van Jacques Alarmagot (schriftelijke mededeling 1985, Mission Vétérinaire Française) bevestigden de stelling van Urban & Brown (1971) dat deze soort een frequente en vaak waargenomen migrant is door geheel Ethiopië. Alarmagot komt na 1400 studietochten, met slechts zes waarnemingen in een variatie van 1-64 stuks, tot de conclusie dat de status voor Ethiopië is:

—doortrekker met twee doortrektijden. Een in de periode van eind september tot eind oktober. Een in de periode vanaf medio januari tot eind februari (zie figuur 2),

Figuur 2. Het aantal waarnemingen van trekkende Huiszwaluwen in Ethiopië (naar schriftelijke mededeling van dr. J. Alarmagot, 1985).

—groepsgewijze doortrekker,
—de mogelijkheid dat het aantal doortrekkers vanaf 1982 ten opzichte van de periode 1978-1981 is gedaald.

De rest van Afrika

Het betreft een enorm groot gebied waarbinnen de waarnemingen eigenlijk schaars zijn. Het groter aantal waarnemingen heeft waarschijnlijk te maken met het groter aantal (Europese) waarnemers.

Zaire

In Zaire zijn Huiszwaluwen trekkend waargenomen (Curry-Lindahl 1981). Ook tijdens foerageervluchten zijn deze vogels gezien (Moreau 1972).

Oeganda

In Oeganda zijn kleine groepjes Huiszwaluwen waargenomen (Moreau 1972).

Tanzania

Bij de Ngorongoro-krater (op ongeveer 2000 meter hoogte) zijn veel Huiszwaluwen waargenomen (Moreau 1972). In rietvelden langs het Tanganjika-meer zijn deze vogels tijdens de ochtend- en slaaptrek gezien (Moreau 1972). In het noorden van het meer is midden-februari een sterke doortrek van Huiszwaluwen waargenomen (Zink 1975).

Volgens Howell (schriftelijke mededeling 1975, Universiteit van Dar-es-Salaam), overwintert de soort in Noord-Tanzania in belangrijke aantallen. Met name bij Mount Kilimanjaro en in het kraterhoogland. Op 1600-3000 meter hoogte zijn deze zwaluwen er dikwijls te zien. Daarnaast verblijven veel vogels in Dar-es-Salaam zelf. De vogels verblijven daar vooral in de periode van eind september tot begin april (Greame Backhurst schriftelijke mededeling 1985, The East African Natural History Society).

Kenia

Van de Keniaanse vogels staat het niet vast of zij uit Europa komen (figuur 3). De Huiszwaluwen verblijven met name in de hooglanden (2200-2400 meter) en langs kliffen in de periode van eind september tot begin april (Greame Backhurst 1985 schriftelijke mededeling). Een in Kenia geringde Huiszwaluw is in de Sovjet-Unie (ten oosten van de Zwarte Zee) teruggevangen. (Zink 1975, Curry-Lindahl 1981, Greame Backhurst 1985 persoonlijke mededeling).

De berichten uit Kenia zijn tegenstrijdig. Zij variëren van zeldzame wintergast of doortrekker tot onregelmatige gast die langs de kust vrij gewoon is (Moreau 1972).

Malawi

De soort is er in kleine aantallen regelmatig in de periode oktober-maart waargenomen (Moreau 1972).

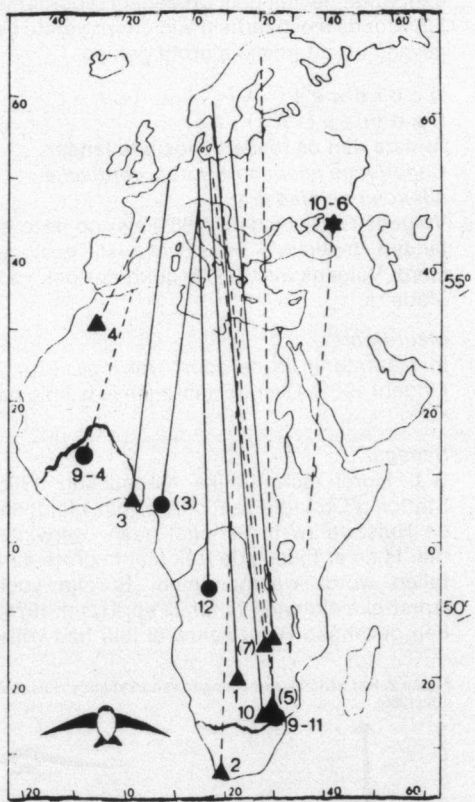
Samen met gierzwaluwen (*Apus spec.*) en andere zwaluwen zijn Huiszwaluwen waargenomen in de periode dat waterinsekten (Lakefly) vliegen (Bere 1969).

Zambia

Een in West-Duitsland geringde Huiszwaluw is in Zambia teruggemeld (Curry-Lindahl 1981). De berichten over deze zwaluwen komen erop neer dat zij in Zambia zelden worden gezien. Tijdens de trek zouden het kleine aantallen betreffen die in deze tijd soms veelvuldig worden gezien (Moreau 1972).

Zimbabwe

Te samen met andere zwaluwen en gierzwaluwen zijn de Huiszwaluwen in de periode dat waterinsekten vliegen, foeragerend waargenomen (Bere 1969).

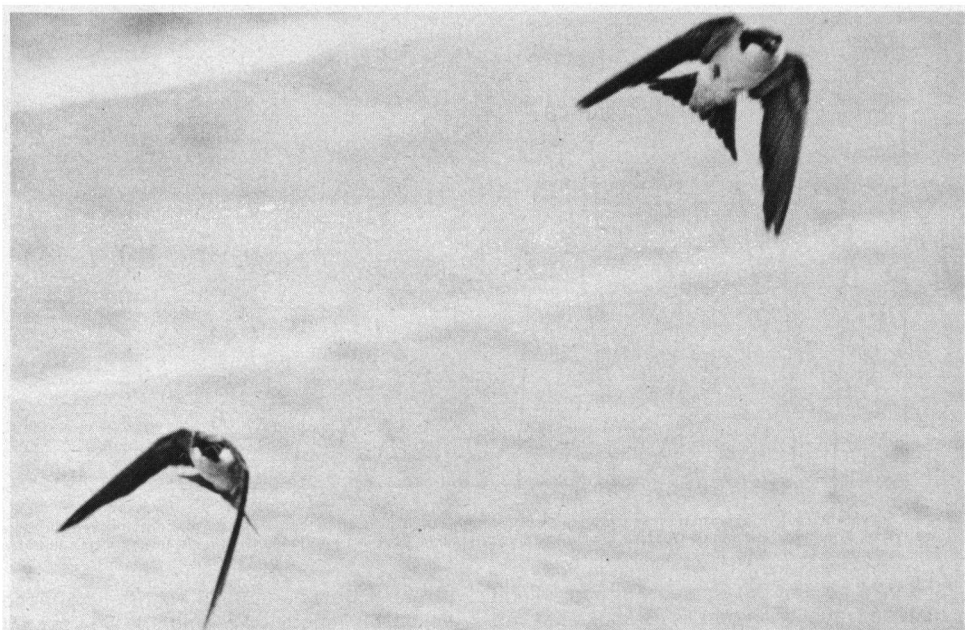
Figuur 3. Terugvondsten van geringde Huiszwaluwen in Afrika (naar Zink 1975).

De lijnen geven de kortste verbindingslijnen weer. Dit betekent niet noodzakelijk dat de desbetreffende vogels deze route hebben gevolgd.

driehoek = geringd als nestjong.

ronde stip = vangst tijdens de broedperiode of tijdens de herfstmigratie.

ster = terugvangst in het voorjaar.

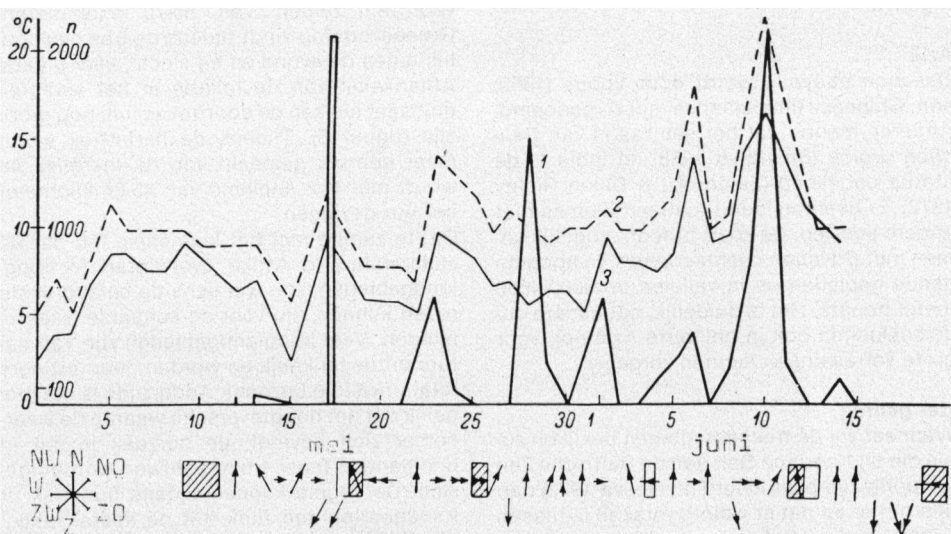
Deze kleine zwaluw trekt tot in Zuid-Afrika doch is daar ook broedvogel.

Foto: E. van het Kaar.

Zuid-Afrika

Een in de Sovjet-Unie geringde Hulszwaluw is in Zuid-Afrika teruggevonden (Curry-Lindahl 1981). De soort wordt in Zuidwest-Afrika (Namibië) en in de Westelijke Kaapprovincie ook als broedvogel aangetroffen (Moreau 1972, Curry-Lindahl 1981). De eerste pogingen wor-

den gemeld in 1892 in Kaapstad (Moreau 1966). De broedgevallen zijn mogelijk te wijten aan het overschrijden van de equator (Voous 1960). Hoewel het nog niet is waargenomen, wordt verondersteld dat de Hulszwaluw ook in tropisch Afrika broedt (Curry-Lindahl 1981).

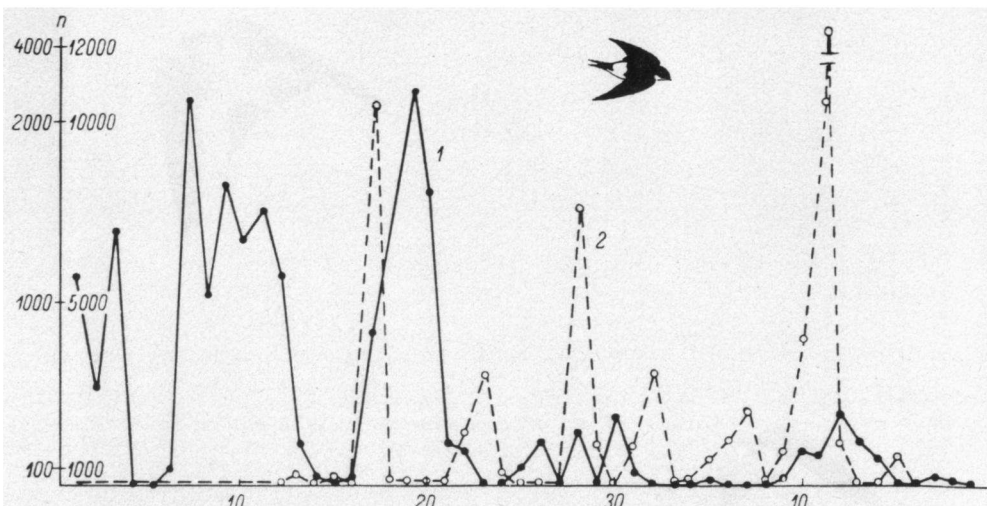
Figuur 4. De relatie tussen de voorjaarsmigratie van Hulszwaluwen in Koerland, Spit en weersconditie in 1965 (naar Lyuleeva 1973).

1. het aantal migrerende Hulszwaluwen; temperatuur van de atmosfeer

2. het dagelijkse maximum van migrerende Hulszwaluwen

3. het dagelijkse gemiddelde van migrerende Hulszwaluwen.

Pijlen = windrichting. Gearceerde delen = bewolkt weer. Open rechthoek = regen.

Figuur 5. Het afwisselende patroon tussen voorjaartrek (Spreeuwen, lijsters en Vinken) (1) en de voorjaartrek van Huiszwaluwen (2) bij Koerland, Spit aan de Oostzee. De Huiszwaluwen trekken door in de periode mei-juni, de andere vogels hoofdzakelijk in de periode april-mei (naar Lyuleeva 1973).

Ondanks het feit dat de soort er sporadisch als broedvogel voorkomt, is de aankomst van de Huiszwaluw voor veel vogelaars gewaardeerd nieuws (Moreau 1972). Dat zegt waarschijnlijk toch wel wat over de voorkomende aantallen en de frequentie van het voorkomen.

Ten slotte meldt Britton (1980), dat tijdens de trek (september-november/maart-begin mei) in de binnenlanden van Oost-Afrika veel Huiszwaluwen worden waargenomen. Uit bovenstaande blijkt echter dat dat in de praktijk tegenvalt.

Azië

Delichon dasypus wordt door Voous (1960) een Chinees-Himalajaanse soort genoemd. Anderen menen dat het een ras is van *Delichon urbica* (Smythies 1968). In India is de status onbekend (Sálem Ali & Dillon Ripley 1972). Er bestaan identificatieproblemen met andere soorten. De soort broedt, mogelijk samen met *Delichon cashmeriensis*, in hoogliggende gebieden en in valleien op 3000-4500 meter hoogte. Het is duidelijk, dat nadere onderzoeken ook in het verre Azië nog voor grote verrassingen kunnen zorgen.

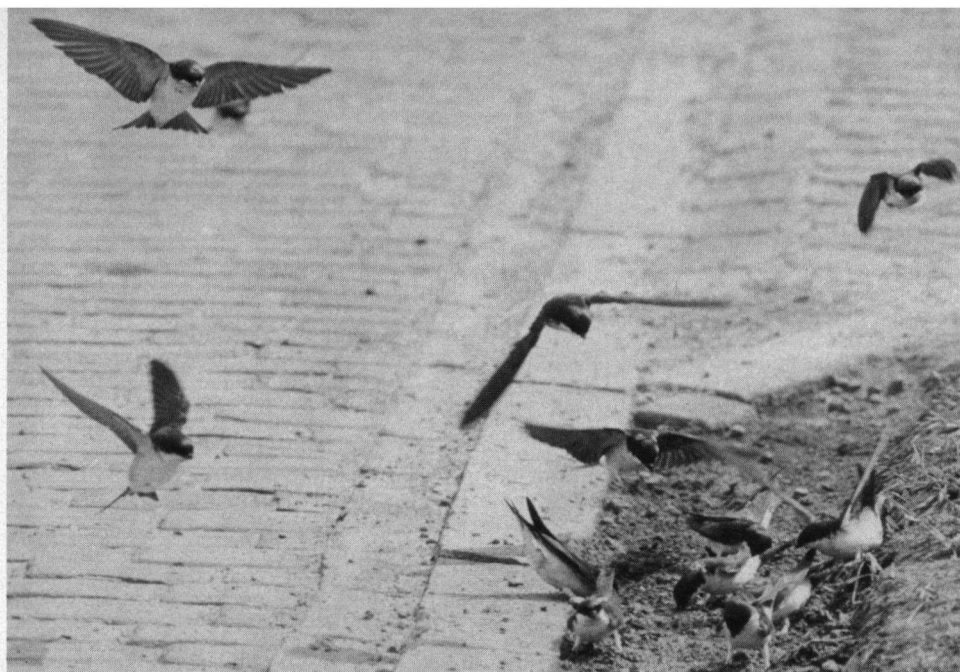
Het gedrag

Wanneer wij de trekgedragingen bekijken zoals die bij Koerland-Spit aan de Baltische Zee uitvoerig zijn bestudeerd (Lyuleeva 1973) dan lijkt het er op dat er weinig verschil is tussen het trekgedrag in Europa en Afrika.

De vogels vliegen gewoonlijk op hoogten die buiten de waarneming van het menselijk oogzintuig vallen. De meeste trekwaarnemingen vinden plaats bij slechte weerscondities

(Greame Backhurst 1985 schriftelijke mededeling) als reactie op veranderde weerscondities c.q. foerageermogelijkheden (Voipio 1970, Zink 1975) en voorts nabij broedlokaties (zie figuur 4 en Maréchal elders in dit themanummer). Met name voedselbronnen die eruptiegewijs voorkomen, trekken hun aan. Dit gedrag geldt ook sterk in Europa, met name buiten het broedseizoen. De trek bestaat vooral uit een constante stroom van onafhankelijke groepjes van 3-10 exemplaren. Minder vaak komen groepjes van 10-30 stuks voor en zelden van 50-70 exemplaren. Groepsvorming vindt tijdens de trek gewoonlijk tegen de avond en bij slecht weer plaats. Afhankelijk van de lokatie in het verspreidingsgebied kan de doortrek in juni nog groot zijn (figuur 5). Tijdens de herfsttrek wordt meer gebruik gemaakt van de thermiek en wordt met een snelheid van 45-86 kilometer per uur gevlogen.

Dit, te zamen met het kennelijke feit dat de Huiszwaluw in Afrika overwintert in hooglandgebieden, zou wel eens de belangrijkste reden kunnen zijn voor de schaarse waarnemingen. Veel hooglandgebieden zijn van nature ontoegankelijk en worden door reizigers relatief weinig bezocht. Anderzijds is het mogelijk dat het hoogteverschil waarop de waarnemer zich bevindt, de oorzaak is dat in hooglanden meer Huiszwaluwen worden gezien. De vogels kunnen tijdens hun trek of foerageertochten flink 'uit de koers' raken. Junge (1952) vertelt van een interessante gebeurtenis. Op de walvisvaarder 'Willem Barentsz' werd op 17 oktober 1950 (op 29° 30'N.; 40° 7'W.) een Huiszwaluw uitgeput aange troffen. Na twee dagen was de vogel nog niet

Modder voor de nestbouw moet de Huiszwaluw van de grond halen. Zijn voedsel vindt hij, ook op de trek, in de lucht.

Foto: Hans Schouten GDT.

In staat om te vliegen en stierf. De vogel werd aangetroffen op 1700 kilometer ten zuidwesten van de Azoren. Ofte wel meer dan 3000 kilometer van de Afrikaanse kust!

Stormen op zee kunnen eveneens grote sterfte onder de migrerende Huiszwaluwen veroorzaken.

Van der Woert (persoonlijke mededeling 1986) meldt grote sterfte in april van Huiszwaluwen in Tunesië. Na een periode van zeer goed weer brak noodweer uit met zware winden, regenbuien en hagelbuien. De vol-

gende morgen lag de vloedlijn langs de kust bezaaid met dode Huiszwaluwen. Op de korte afstand die door hem langs de vloedlijn werd afgelegd, werden door hem zeker duizend dode Huiszwaluwen geschat. Ook de British Trust for Ornithology (BTO, schriftelijke mededeling Chris Mead 1985) meldt voor Engeland late aankomst in de broedgebieden. De aantallen zijn eveneens kleiner. Dit wordt door hen gezien als een gevolg van het slechte voorjaarsweer in het Middellandse-Zeegebied in de laatste jaren.

■ Pierre Maréchal, postbus 1187, 5602 BD Eindhoven

LITTERATUUR:

- Bere, R. (1969): Birds in an African National Park. London.
 Britton, P.L. (1980): Birds of East Africa. Their habits, status and distribution. Nairobi.
 Curry-Lindahl, K. (1981): Birdsmigration in Africa. Movements between six continents (Volume I & II). New York.
 Junge, G.C.A. (1952): On the occurrence of a specimen of *Delichon urbica* (L.) in the Mid-Atlantic. *Ardea* (1+2): 99.
 Lüscher, H. (1975): Mehlschwalben überwintern in den Freibergen. *Vogel der Heimat*, 45: 172.
 Lyuleeva, D.S. (1973): Features of swallow biology during migration. In B.E. Bykhovski (Editor): Bird Migrations Ecological and Physiological Factors. New York.
 Moreau, R.E. (1966): The bird fauna's of Africa and its Islands. New York.
 Moreau, R.E. (1972): The Palaearctic-African Bird Migration Systems. New York.
 Salvan, J. (1969): Contribution à l'étude des oiseaux du Chad. *L'Oiseau et la Revue Française d'Ornithologie* 39: 40.
 Salim Ali & S. Dillon Ripley (1972): Handbook of the birds of India and Pakistan together with those of Nepal, Sikkim, Bhutan & Ceylon. Volume 5. Bombay.
 Smythies, B.E. (1968): The birds of Borneo (second edition). London.
 Speek, B & G Speek (1984): Thieme's Vogeltrekatlas. Zutphen.
 Sultana, J & C. Gauci (1981-1983): House Martin- New breeding species for Malta. *Il-Merill* 22: 17-18.
 Thijssen, J.P. (1938): Het Vogeljaar (Bij huis en hof). Derde druk. Laren.
 Voipio, P. (1970): On 'thunder-flights' of the house martin *Delichon urbica*. *Ornis Fennica* 47: 15-19.
 Voous, K.H. (1960): Atlas van de Europese Vogels. Amsterdam.
 Wigman, A.B. (1917): Vogellevens in Nederland. Amsterdam.
 Zink, G. (1975): Der Zug europäischer Singvögel. Ein Atlas der Wiederfunde beringter Vögel. Lieferung 2. Möggingen.
 Urban, K. & L. Brown (1971): A checklist of the birds of Ethiopia. Addis Abeba.